

ZAZNAVANJE IN POJMI: TEMELJI REALISTIČNE ESTETIKE

Matjaž Potrč

Univerza v Ljubljani, Slovenija

The discussion concerning the relation between perception and concepts concerns the basis of each realist aesthetics. There is a fact though that such a relation tends to be misunderstood because of deep presuppositions that are proper to our cognitive apparatus. Therefore a beginning hint in respect to the real ontological nature of the world is needed: in the sense of the parmenidean materialism the world is understood as one world. This unity is compatible with dynamics, because continuity is the effect of dynamics.

Običajna in zmotna slika zaznavanja pokaže ločeni predmet ter duševno sliko predmeta, katera naj bi mogočila stik s tem predmetom. Dejansko realistično zaznavanje pa je ekološko. Pokaže nam dinamiko in različne zorne kote, s tem pa zveznost predmetov. Izvor običajne zmotne slike je *slaba disciplina*, ki jo pojmi nalagajo realistični zaznavi. Pojmi nas silijo, da zaznano razumemo kot diskretno oziroma ločeno, ne pa kot zvezno in mnogostransko. Disciplina je slaba s stališča resnice globoke ontologije enega, ki kaže dinamično zveznost.

Pomagamo si lahko z razliko, ki jo je vpeljal Dretske. To je razlika med digitalnim, ki je značilnost pojmovnega in analognim, ki je značilnost zaznavnega.

Sozvočja med resnico globoke ontologije in duševnostjo namreč ni na pojmovni ravni, ampak na področju ozadja kognicije oziroma spoznavanja. Najdemo ga v morfološki vsebini.

Primeri iz estetske dejavnosti – slikarstvo, glasba – pokažejo globoko ontološko resnico sveta; njegove večstranske zorne kote in dinamičnost. Resnična ontologija sveta in zaznavanje sta si blizu. To pa ne velja za diskretno oziroma ločitveno pojmovnost in njeno zavajajočo zdravo razumsko ontologijo.

Estetika, zaznavanje in pojmi

Razprava o razmerju med zaznavanjem in pojmi je podlaga vsake realistične estetike. To velja še posebej za kognitivno estetiko, ki se ukvarja s kognicijo oziroma spoznavanjem in njenim vplivom na estetsko doživljanje ter vrednote. Zaznavanje in pojmi pa so seveda bistveni del spoznavanja. Razprava o zaznavanju in pojmi je osrednja pri določitvi temeljev kognitivne oziroma spoznavne estetike.

Nasploh torej velja, da so zaznavanje in pojmi bistveni za estetiko. Seveda zaznavanje in pojmi niso zgolj del estetike, ampak so del našega celotnega spoznavnega aparata. Različne vrste estetike je mogoče deliti na takšne, ki temeljijo predvsem na zaznavanju, hkrati z intuitivnim uvidom kot posebno vrsto zaznavanja in tiste, katere temeljijo na pojmovnosti. Vebrova estetika je primer estetike, ki temelji na pojmovnih analizah, še zlasti na analizah razmerij med predmetoma lepote in grdote. Ta predmeta naj bi bila utemeljena na estetskem doživljanju, ki je eno izmed vsebinsko temeljnih doživljanj.

Različne vrste zaznavanja so podlaga estetskega doživljanja in ustvarjajo dostop do morebitnih estetskih predmetov. Če naj pojmovno dojamem sliko kot estetsko umetnino, je nujni – toda ne tudi zadostni – pogoj vidno zaznavanje slike. Če naj pojmovno dojamem simfonijo kot estetsko umetnino, je nujni – toda ne zadostni – pogoj slušno zaznavanje simfonije.

Razmerje med zaznavanjem in pojmi pa potrebuje natančnejše opredelitve, saj tvori uvod v vsakršno temeljno estetsko razpravo, še zlasti v razpravo o kognitivni oziroma spoznavni estetiki.

Razmerje med zaznavanjem in pojmi je običajno razumljeno bistveno napačno zaradi globokih predsodkov, ki so posledica našega pojmovnega aparata.

Opozorili smo na pomembnost razmerja med zaznavanjem in pojmi. To razmerje je namreč običajno bistveno napačno razumljeno zaradi globokih predsodkov, ki so sestavni del našega pojmovnega aparata ali prisile, ki jo pojmovnost in njeno kognitivno udejanjenje – slike ali podobe, reprezentacije – naloži zaznavanju.

Napačno razumevanje prikazuje zaznavanje kot nekaj, kar nam pokaže diskretne oziroma med seboj ločene predmete. Poskušali bomo pokazati, da to ne drži. Zaznavanje ima docela drugačno vlogo, prepričanje v diskretnost oziroma ločenost pa je posledica prisil pojmovnega aparata.

Razlog takšnega razmišljanja je podkrepjen s pravilno razumljeno globoko ontološko naravo sveta ob predpostavki, da obstaja med ontološko naravo sveta in spoznanjem oziroma kognicijo določena vzporednost in povezanost.

Začetni napotek k pravi ontološki naravi sveta, ki je razumljen v smislu parmenidovskega materializma kot en svet.

Pravilna ontološka zgradba sveta, na katero pristajamo, je parmenidovski materializem. Parmenid trdi, da je svet en, da ni množstva. Sodobni zagovornik parmenidovskega nauka mora biti hkrati tudi zagovornik materializma, torej mora svet razumeti kot materialni svet.

Parmenid razlikuje med resnico in prividom. Resnica je, da je svet en, privid pa pokaže množstvo. Zato bi lahko sklepali, da nam zaznavanje kaže množstvo.

Dodatno določilo, da je enost združljiva z dinamiko, saj je zveznost posledica dinamike.

Običajno razumevanje parmenidovskega enega zanika ne le množstvo, ampak sploh vsako možnost gibanja in spreminjanja. Zato je eno nezdržljivo z dinamiko. To pa – po našem mnenju – ne drži in razlog te trditve bomo tudi poskusili utemeljiti. Predpostavimo, da je svet en in ta svet je dinamičen. Dinamičnost namreč uvaja povezanost in zveznost. Vendar zveznost lahko še dopušča, da imamo opraviti z množstvom. Zagovornik parmenidovega nauka se mora – po našem mnenju – boriti zlasti proti množstvu in ločenim delom, še posebej pa proti teoriji ontoloških ločenih gradnikov. To sta, denimo Carnapov *Aufbau* in Brentanova opisna psihologija po vzoru kemije, kjer je najprej treba zagotoviti elemente, potem pa še njihovo spajanje na temelju razvrščanja, ki upošteva sledna pravila. Zagovornik parmenidovega nauka pa mora nujno sprejeti dinamiko.

Običajna in zmotna slika zaznavanja nam prikazujeta ločeni predmet in njegovo duševno sliko, katera omogoča stik predmetom.

Običajna zmotna podoba prikazuje zaznavanje na naslednji način. Imamo mačko, ki je od svoje okolice docela ločen predmet. Zaznavalec ustvari v svoji duševnosti duševno podobo mačke, ki omogoča vzpostaviti stik z mačko kot z zunanjim predmetom. Podoba je torej spoznavni posrednik.

Dejansko realistično zaznavanje je ekološko in prikazuje dinamiko ter različne zorne kote, s tem pa zveznost predmetov.

Dejansko realistično zaznavanje ne predpostavlja obstoja ločenih predmetov, ampak nas sili k prepoznavanju njihove zveznosti. Ekološko zaznavanje (Gibson) daje ustrezno sliko zaznavanja, ki trdi, da obstaja med organizmom in zaznavanim bistvena povezanost in medsebojna odvisnost.

Zaznavanje nas kar sili v dojetje predmetov kot zveznih bitnosti, saj nas seznanja z različnimi zornimi koti predmetov, uvaja njihovo razgibanost in medsebojno povezanost.

Izvor običajne zmotne slike zaznavanja je neustrezna disciplina, ki jo pojmi nalagajo realistični zaznavi. Pojmi nas silijo, da zaznano razumemo kot ločeno, diskretno, ne pa kot zvezno in mnogostransko. Disciplina je neustrezna s stališča resnice globoke ontologije enega, ki kaže dinamično zveznost.

Od kod izhaja običajno pojmovanje, da so zaznavni predmeti med seboj ločeni? Naš *pojmovni* aparat nas sili k njihovem ločenem dojetju in nam nalaga privid diskretnosti oziroma ločenosti predmetov in bitnosti.

Pojmovni aparat obvladuje zaznavo in jo zvezno ter ločeno disciplinira. Toda to je neustrezna *disciplina*, neustrezna pa je s stališča globoke resnice ontološkega enega. Ta resnica namreč kaže dinamično zveznost, ki je tudi v podlagi realističnega zaznavanja. Takšno realistično in tudi ekološko razumevanje zaznavnega pa nam – presenetljivo – preprečuje neustrezna disciplina pojmovne prisile.

Dretskejevo razlikovanje med digitalnim, ki je lastno pojmovnemu in med analognim, ki je lastno zaznavi.

Dretske pozna digitalnost, ki je značilnost pojmovnega in analognega. Pojmovnost in analognost pa sta tudi značilnost zaznavanja. Digitalna ura pokaže vsako sekundo kot posebno ločeno enoto, predstavlja jo s posebno številko. Analogna ura ima kazalce, ki zvezno sledijo poteku časa. Digitalnost nas sili v dojemanje ločenih predmetov. Pri tem pa ni nujno, da ti v resnici niso ločeni in da nas v njihovo zveznost prepričuje analogna narava zaznavanja. Dretskejevo razlikovanje zanimivo pomaga v smeri našega razmišljanja. Pojmovnost sili k digitalnosti, analognost pa k povezanosti.

Sozvočja med resnico globoke ontologije in duševnostjo ne iščemo na pojmovni ravni, ampak v morfološki vsebini kot ozadju kognicije, ki se izrecno pojavlja.

Pokazali smo, da sozvočja med resnico globoke ontologije enega in duševnostjo ne najdemo na pojmovni ravni. Pojmovna diskretnost namreč prikriva pravo zvezno ontološko naravo. Sozvočje obstaja v razgibanem ozadju izrecnega. Resnici ontologije in kognicije se ujemata na srednji ravni opisa duševnosti, to je na področju morfološke vsebine. Morfološka vsebina je lastna dinamični pokrajini ali našemu ozadnjemu sistemu, kjer so celotna spoznavna stanja in zato tudi celotna zaznavna stanja realizirana oziroma udejanjena kot točke.

Morfološka pokrajina kot ozadje pokaže resnico globoke ontologije enega.

Primeri iz estetske dejavnosti – slikarstvo, glasba – pokažejo globoko ontološko resnico sveta; njegove večstranske zorne kote in dinamičnost. Resnična ontologija sveta in zaznavanje sta si blizu. To pa ne velja za diskretno oziroma ločitveno pojmovnost in njeno zavajajočo zdravo razumsko ontologijo.

Kaj vse to pomeni za estetiko? Poglejmo slike in glasbena dela, ki so nedvomno umetnine. Takšne slike in glasbena dela praviloma ne prikazujejo med seboj ločenih predmetov, ampak nas usmerjajo k njihovi zveznosti ali morfološkemu ozadju, čez tega pa k njihovi zakoreninjenosti v globoki dinamični ontologiji enega. To velja za estetska slikovna dela, ki pokažejo ozadnjo povezanost predstavljenega in večkrat tudi njegovo

preseganje v rob ozadja. Če sta na sliki narisani dve hruški, to ni celotno sporočilo te slike. Likovno sporočilo usmerja na medsebojno razmerje hrušk v prostoru. Hruški pa tudi nastopata na določenem barvnem ozadju, ki sega še v okolni svet. Podobno je tudi pri glasbenem delu. Neka simfonija lahko pokaže zvočno ozadnjo morfološko povezanost z globoko ontološko resnico enega sveta. Valovanje in prepletanje zvokov simfonične glasbe običajno ne predstavlja posameznih predmetov kot so, denimo hruške, ampak nas povezuje s celotnim dojetjem sveta. Estetska dela uvajajo večstranske zorne kote in dinamičnost, ne pa ločenih predmetov. Zato sta si zaznavanje in estetika blizu, kot sta blizu tudi resnici enega dinamičnega zveznega sveta. Zdravo razumska ontologija pa – nasprotno – zmotno pokaže predmete kot ločene in nezvezne. Pokaže množstvo, kjer bi morali po sozvočju resnice prepoznati zveznost, dinamičnost in eno. Estetska dela torej presejajo resnico zdravo razumske ontologije in nas pripeljejo k pravi naravi sveta. Ta ontološka narava je v sozvočju z morfološko vsebino in dinamičnim ozadnjim področjem, kjer se kognicija ujema s svetom. Ujemanje kognicije in sveta ni izrecno ali manifestno oziroma očitno, ampak je implicitno in morfološko, napotuje pa na resnico sveta, kakršno kažejo umetnine. Kognitivna estetika išče prav takšno resnico sveta.

Zaznavni kontinuumi: potrditev parmenidovskega materializma.

Morda najpomembnejša trditev parmenidovskega materializma je obstoj zveznega kontinuuma. Takšne kontinuumne iščemo v tej razpravi o temeljih estetike najprej v zaznavi.

Zaznavno področje je spoznavne narave, parmenidovski materializem pa je ontološki nauk. Ustaljeno mnenje je, da sta zaznavni in ontološki pristop nezdružljiva ter da ju je treba strogo ločevati, da ne pride do pojmovne zmede. Zato si pogledajmo tak primer. Georges Rey ločuje ontološko naravo pojmov in njihovo psihološko ali spoznavno dostopnost. Pred tridesetimi leti so psihologi zavrgli tradicionalno definicijsko naravo pojmov in jo zamenjali s prototipsko in mehko. Definicijsko razumevanje pojmov pomeni, da jih določamo z nujnimi in zadostnimi pogoji. Zaradi tega pojme določajo stroge meje. Zato v pojem ptiča sodijo natančno ptiči in vsi ptiči. Toda psihološko razumevanje pojma je drugačno, saj so odkrili, da osebk v pojmi nikoli ne razpolagajo z vsemi in natančno z vsemi ptiči. Osebk nekatere ptiče lažje prepoznajo. Zato za prepoznavanje lastovke kot primerka ptiča porabijo manj časa kot za prepoznavanje piščanca kot primerka ptiča. Marsikdo pa ne prepozna pingvina kot ptiča, čeprav nedvomno sodi med ptiče. Psihologi so sklepali, da narava pojmov ni strogo določena in definicijska, ampak mehka in nepopolna. To pomeni, da se narava pojmov spreminja od osebk do osebk in od enega občestva do drugega. Torej so pojmi s psihološkega vidika mehki in ne definicijski.

Georges Rey pa trdi nasprotno. Pravi, da pojmi niso mehki, ampak so natančno definicijsko določeni. Ugotovitve psihologov opisujejo spoznavno naravo pojmov in ne ontološke. Psihologi merijo reakcijski čas, torej čas spoznavnega dostopa do pojmov. Psihološka opredelitev pojmov pove nekaj o spoznavnem ustroju ljudi, toda ničesar o pravi naravi pojmov. Ta je pač definicijska in strogo določena ne glede na to, koliko jih nekdo dojema. Rey se dejansko opira na teorijo o vrojenih pojmi, ki je skladna s predpostavko jezika misli. Trdi torej, da moramo ločevati med ontologijo in spoznavno teorijo, da se izognemo pojmovni zmedbi.

Če drži Reyevo stališče o nujnosti strogega razlikovanja med ontologijo in spoznavno teorijo, potem naša dosedanja razmišljanja o zaznavanju in estetiki parmenidovskega materializma niso uporabna in zanimiva. Toda ne smemo pozabiti na kontinuum, ki vprašanja zaznavanja predstavlja kot merodajna za zgradbo ontologije. Ta zamisel ima svoje korenine pri Aristotelu, kot izrecno ontološko pa sta jo zasnovala Brentano in njegov učenec Husserl. Zaznavanje je zlasti pomembno za eksperimentalno fenomenologijo oziroma pojavoslovje. V prikazu se bom opiral na Albertazzi (1998).

Spremenljivke eksperimentalne fenomenologije so duševne vsebine neposrednega izkustva. Eksperimentalna fenomenologija je teorija zavesti in opisna psihologija teorija zaznavanja. Poleg opisne je možna še morfogenetska zgodba o duševnih vsebinah. Zaznavne iluzije za ta pristop niso zmote, ampak so preprosto nenatančne zaznave oblike. Opazovalna dejstva so vse tisto, kar je dano zaznavanju. Vprašanje je, kako lahko od opazovalnih dejstev, ki so dana v zaznavanju, pridemo do identifikacije zaznavnih predmetov. Tu so pomembne invariante oziroma nespremenljivke, nespremenljive vrednosti zaznavnih pojavov in sicer:

- časovne indeterminante (umestitve) oziroma nedoločenosti,
- prostorske določitve,
- kvalitativne določitve (zapolnitve),
- sprememba,
- gibanje,
- obrisi (statični in prostorski),
- oblike (dinamične in časovne).

Invariante oziroma nespremenljivke sodijo v zaznavanje, ki je določeno z zunanjimi (npr. živost barve, razlika med jasnostjo pri ozadju in liku predmetov) in tudi notranjimi (spoznavni oziroma kognitivni vidiki) dejavniki kontinuumov.

Prepoznavanje zaznavnih oblik predmetov zahteva teorijo polj in zaznavnih kontinuumov, genetska analiza pa teorijo zavesti in intencionalnosti.

Pri neodvisnih zaznavnih poljih se podatki združujejo v neodvisne razrede. Rumeno lahko denimo spremenimo v zeleno, ne moremo pa rumenega spremeniti v grenko.

Odvisna zaznavna polja pa so takšna, kjer se elementi nekaterih polj vselej pojavljajo skupaj z določenimi elementi drugih polj. Zaznavanje prostorskih obrisov je denimo vselej neločljivo povezano z zaznavanjem prostorov. Obrisi pa so v tem primeru utemeljeni na prostorih.

Aristotel je obravnaval pojem kontinuuma kot intuitiven. Kontinuum je del neposrednega zaznavanja opazovanih pojavov. Zaznavni kontinuumi so časovni, prostorski in kakovostni (kot sta glas in barva, pa tudi hitrost, gostota, toplota, pritisk).

S stališča zaznavnega kontinuuma vidimo predmete, ki se spreminjajo ali pa ostajajo enaki v pojavnih identiteti oziroma enakosti in nekakšni večkratni stabilnosti oziroma ravnotežju. Predmeti torej nimajo natančno določenih delov in meja, vendar pa jih kljub temu prepoznamo. Obstajajo zorni koti različnih tipov in različno usmerjenih vzorcev, ki jih lahko opazujemo. Pomembne pa so tudi zvezne predstavitve preteklih dogodkov.

Kontinuume delimo na prvotne in drugotne. Prvotni kontinuumi so enotni, homogeni in imajo kontinuirane oziroma nepretrgane meje. To so najprej časovni in prostorskočasovni kontinuumi. Primer prvotnega kontinuuma je neskončna premica. Prvotni in določujoči kontinuum je čas, na katerem temelji prostorska razsežnost.

Drugotni kontinuumi so sorazsežni s prvotnimi kontinuumi, vendar pa so heterogeni oziroma raznorodni in kvalitativno oziroma kakovostno razlikovani. Izkusimo jih lahko zgolj na podlagi prvotnih kontinuumov.

Prvotne kontinuume določajo meje, hitrost spremembe, njeno usmerjenost in hitrost gibanja. Meja nam omogoča predstavitev sovpadanja ali ločenosti predmetov v kontinuumu. Zunanja meja kontinuuma omeji zgolj nekatere smeri, notranja meja pa ga omejuje v vse možne smeri. Pri jabolku je lupina zunanja meja, vsaka točka znotraj jabolka pa je možna notranja meja, ki jo udejanji prerezano jabolko. Notranja meja procesa je zadnji trenutek, v katerem je ta proces še dejaven. Zunanja meja procesa je prvi trenutek, ko ni več dejaven. Hitrost je stopnja spremembe v obliki ali umestitvi in z njo je povezana polnost usmeritve.

Kontinuumi se vselej pojavljajo skupaj in združeni, čeprav jih lahko razlikujemo. Tako obstajata večkratni kontinuum in kontinuum mnogih oblik.

Kontinuumi dajejo pri zaznavanju predmeta v razmerju z drugimi predmeti informacijo o gibanju ali prostorskočasovni spremembi med predmeti. V takšni analizi so zajeti sedanji trenutek, pojav spremembe, geneza oziroma nastanek pojmov enakosti in vzročnosti, razmerje med

pomenom in izrazom. Prvotno je namreč zaznavanje spremembe in ne zaznavanje predmeta.

Zanimivi so tudi pogoji enakosti predmetov. Najprej mora obstajati niz vtisov v določenem zaporedju, ki so povezani. Prav tako morajo imeti vtisi meje, ki jih omejujejo in izločijo iz ostalih kontinuumov barv, zvokov, tipnogibalnih občutkov itd. Tako pridemo do predmeta z zaprtjem in zbiranjem v skupine, iz katerega pa vznikne celota. To pokaže, da dejansko obstajajo prvotni kontinuumi in da je zaznava predmetov drugotna ter utemeljena na njih. Če to drži, potem predmeti niso nič drugega kot poudarki v zvezni mnogovrstni in večrazsežnostni snovni gmoti. Na ta način postaja jasno, zakaj je preučevanje kontinuumov možni uvod v dinamični parmenidovski materializem. Predpostavka vsega tega pa je, da je raziskava zaznave pravzaprav ontološko zbiranje in gradnja ali tvorba predmeta.

Zaznavanje vzročnosti je povezano z gibanjem in zato s polnostjo usmeritve. Gibanja so lahko naravna (žoga se kotali po bregu navzdol), pasivna oziroma trpna (vol vleče plug, magnet privlači železo) in izrazna (valovanje na morju, zvijanje kače). Vse te vrste gibanja so v zaznavanju med seboj pomešane.

Izrazna gibanja vsebujejo intencionalna gibanja, ki so razpoloženja in usmerjena.

Kontinuumi oblik so barve, zvoki, čustva, kjer je vsak bogato razlikovan.

Kaj pove ta kratki pregled fenomenološki oziroma pojavoslovnih kontinuumov? Opraviti imamo z ontologijo, ki je utemeljena z zaznavanjem. Kontinuumi so značilno zvezni, kar je še posebej zanimivo pri konstituciji oziroma zgradbi predmetov, ki so zgolj poudarki v večrazsežnostnem in prepletenem prostoru kontinuumov. To je podpora parmenidovskemu nauku. Kljub temu je možen ugovor, da so kontinuumi določeni z mejami in da med njimi obstaja nekakšna hierarhija. To naj bi bil dokaz proti zveznosti in končno proti parmenidovskemu materializmu.

Odločilen je podatek, da so kontinuumi in meje zgolj abstrakcije. Zato so drugotni, če jih merimo z gibanjem in dinamiko, ki sta vselej prvotna. V tem smislu pa kontinuumi jasno pokažejo parmenidovsko zveznost. Zdi pa se, da lahko upravičeno dvomimo, da so fenomenološki oziroma pojavoslovni kontinuumi materialne narave. Zavzemamo se za materialne kontinuumne kot ustrezno razlago. Sozvočje med ontologijo in zaznavanjem obstaja, vendar ne neposredno, ampak na vmesni ravni opisa obeh sistemov. Pri zaznavanju je to morfološka vsebina, pri svetu pa ontološka dinamika.

Literatura

- Potrč M.* Blobjectivist Monism. Repulsive Monism: One Dynamic BLOB and no Principles / M. Potrč / A. Bächli, K. Petrus (izd.) // Monism Ontos Verlag. Frankfurt, London, 2003. P. 55-125.
- Potrč M.* Dinamična filozofija / M. Potrč. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, FF, ZIFF. 2004.
- Potrč M.* Ekologija brez organizmov? / M. Potrč // Apokalipsa 63-5. Ljubljana, 2003. S. 26-119.
- Potrč M. et. al.* Blobjectivism and Indirect Correspondence / M. Potrč, T. Horgan // Facta Philosophica 2, Peter Lang Verlag. Bern, 2000. Vol. 2. P. 70-249.
- Potrč M.* Kritika Brentanove ontologije / M. Potrč / B. Žalec (izd.) // Intencionalnost in ontologija. Razprave o filozofiji F. Brentana. Študentska založba. Claritas, Ljubljana, 2002. S. 53-69.
- Potrč M.* Lepi vzorci / M. Potrč // Analiza. Ljubljana, 2003. 3/VI. S. 19-108.
- Potrč M.* Nenaključnost sestavljenosti / M. Potrč // Analiza. DAF. Ljubljana, 2000. 3-4/III. S. 3-21.
- Potrč M.* Ontofilozofija in globinski razum / M. Potrč / V. Ošlak (izd.) // Ludvik Bartelj, zamolčani filozof iz Slovenije. Zbornik o simpoziju. Katoliška akcija. Celovec, 2004. S. 9-70.
- Potrč M.* Ontomorph: Mind Meets the World / <http://webster.infoglobe.com/mew313/> 2003.
- Potrč M.* Perceiving the world / M. Potrč // Prestop. Spominski zbornik Iztoka Saksida-Saxa. Univerza v Ljubljani, FF, Oddelek za sociologijo kulture. Ljubljana, 2000. P. 53-143.
- Potrč M.* Varčni realizem in navidezno posamezna pomenska normativnost / M. Potrč. Analiza. Ljubljana, 2005. 1-2/9. S. 1-10.